

ნანა საგანელიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)

Nana Saganelidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (Georgia)

nanasaganelidze@gmail.com

არაქართულენოვანთათვის -ზე და -ში თანდებულების სწავლებისათვის

Instructing Non-Native Speakers on the Usage of the Georgian Postpositions -ze and -ši

Submitted 25.05.2025 Accepted 01.08.2025

DOI: 10.55804/jtsu.15120473.2025.18.10

Abstract

In many languages, postpositions correspond to prepositions (for example, Georgian: “c’igni aris magida-ze”; English: The book is on the table; French: Le livre est sur la table; Russian: Kniga na stole; Armenian: Girk’ë seğani vra ē. Or Georgian: “me mivdivar sk’ola-ši”; English: I am going to school; French: Je vais à l’école; Russian: Ya idu v shkolu; Armenian: Es gnum em dproc’). However, in languages that have case forms, a postposition may correspond either to a postposition or to a specific case form (example: c’igni aris magidaze – Armenian: Girk’ë seğani vra ē; in this sentence, the postposition corresponds to a postposition, but in “me mivdivar sk’olaši” – “I am going to school”, the postposition corresponds to a case form). Georgian has many postpositions, and consequently, they have many functions. At the same time, the same or similar function can be expressed by several different postpositions. For example, direction can be expressed by the postpositions -ze (mivdivar lekciaze – “I’m going to the lecture”), -ši (“mivdivar universit’et’ši” – “I’m going to the university”), -k’en (“mivdivar saxlisk’en” – “I’m going toward home”), -tan (“mivdivar amxanagtan / sk’olastan” – “I’m going to my friend’s / to the school vicinity”), -mde (“mivdivar met’romde” – “I’m going as far as the metro”). There are nuanced differences among these postpositions. Most postpositions attach to forms of the dative case, and therefore the dative case in Georgian carries many such functions through these postpositions. The article discusses the cases of using the postpositions **-ze** (on) and **-ši** (in). Both postpositions are attached to the form of the dative case, and when attached, in the case of both postpositions, no dative case sign is used: *rveuli aris čantaši, salome aris saxlši, c’igni aris magidaze, pankari aris c’ignze*. Both postpositions have almost the same functions with different nuances: the postposition **-ze** shows presence and departure (direction) to the process, while **-ši** shows location – being in a place and direction to a place: *tamari aris*

gak'vetilze, tamari midis k'oncertze, tamari aris sp'ektak'le, tamari midis teat'rši. The postposition *-ze* shows an exact time, the postposition *-ši* shows a period of time: *pilmi xut saatze ic'q'eba, pilmi ert saatši daic'q'eba.* Both postpositions are used in simple complements and idioms: *deda pikrobs švilebze, deda avadmq'op švils tavze adgas, nino darc'munebulia mariamis simartleši, anas tavši erti da igive azri ut'rialebs.* The postposition *-ze* is used in comparisons: *nuca liaze maghalia, ati met'ia rvaze.*

Keywords: *postposition, direction, location, difference, function*

არაქართულენოვანთათვის ქართული ენის სწავლებისას ერთ-ერთი რთული საკითხია თანდებულების სწავლება, რადგან ბევრ ენაში თანდებულებს შეესაბამება წინდებულები (*წიგნი არის მაგიდაზე*. ინგლ. *The book is on the table*, ფრანგ. *Le livre est sur la table*, რუს. *книга на столе*, სომხ. *Գիրքը սեղանի վրა է; მე მივდივარ სკოლაში*. ინგლ. *I am going to school*, ფრანგ. *Je vais à l'école*, რუს. *Я иду в школу*), ხოლო ბრუნვების მქონე ენებში თანდებულს შეიძლება, შეესაბამებოდეს თანდებული ან რომელიმე ბრუნვის ფორმა (*წიგნი არის მაგიდაზე*. სომხ. *Գիրքը սեղանի վրა է – ამ წინადადებაში თანდებულს შეესაბამება თანდებული, მაგრამ მე მივდივარ სკოლაში – ես գოմ ხმ იყიოვ* აქ თანდებულს შეესაბამება ბრუნვის ფორმა).

„თანდებული ჰქვია დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელ სიტყვას ან ბგერათა კომპლექსს, რომელიც დაერთვის სახელის ამა თუ იმ ბრუნვის ფორმას, რომ აღნიშნოს მდებარეობა, მიმართულება, დანიშნულება ან სხვა რაიმე დამოკიდებულება დასახელებულ საგანთან“ (შანიძე 1953:617).

თანდებული ბევრია, შესაბამისად, მათი ფუნქციაც ბევრია. ამავე დროს, ერთსა და იმავე ან მსგავს ფუნქციას რამდენიმე თანდებული ასრულებს. მაგალითად, მიმართულებას აღნიშნავს *-ზე* (*მივდივარ ლექციაზე*), *-ში* (*მივდივარ უნივერსიტეტში*), *-კენ* (*მივდივარ სახლისკენ*), *-თან* (*მივდივარ ამხანაგთან, სკოლასთან*), *-მდე* (*მივდივარ მეტრომდე*) თანდებულები და მათ შორის არის ნიუანსური განსხვავება.

ყველაზე მეტი თანდებული მიცემითი ბრუნვის ფორმებს ერთვის, ამიტომ მიცემით ბრუნვას ამ თანდებულებით ფუნქციაც ბევრი აქვს.

ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ მიცემითი ბრუნვის *-ზე* და *-ში* თანდებულების სწავლებას.

ორივე ეს თანდებული ერთვის სახელის ფუძეს, ორივე თანდებულის დართვისას მიცემითი ბრუნვის ნიშანი დაკარგულია: *წიგნზე, წიგნში; ჩანთაზე, ჩანთაში; ხაჭოზე, ხაჭოში; ბუდეზე, ბუდეში; ინტერვიუზე, ინტერვიუში.*

ძირითადად, ორივე ამ თანდებულს თითქმის ერთი და იგივე ფუნქცია აქვს განსხვავებული ნიუანსებით.

1. ორივე გვიჩვენებს საგნის მდებარეობას. *-ზე* გვიჩვენებს მდებარეობას საგნის ზედაპირზე, ხოლო *-ში* „შინაგან სივრცეს გულისხმობს (სიღრმეს ან შემოზღუდულ რასმე)“ (შანიძე 1953:620).

ნიგნი არის ჩანთა-ზე (თარო-ზე, მაგიდა-ზე) – ნიგნი არის ჩანთა-ში, (კარადა-ში); ის დაჯდა სკამზე – ის ჩაჯდა სავარძელში (და- ზმნისნინი გვიჩვენებს მდებარეობას ზედაპირზე და თხოულობს -ზე თანდებულს, ხოლო ჩა- ზმნისნინი – მდებარეობას შიგნით – სიღრმეში, შესაბამისად, თხოულობს -ში თანდებულს: ნიგნი დავდე მაგიდა-ზე, მაგრამ ნიგნი ჩავდე ჩანთაში).

ვამბობთ: ვიყიდე ბაზარში (მარკეტში, მაღაზიაში), მაგრამ ვიყიდე ბაზრობაზე.

სიტყვა *ქუჩას* თუ ახლავს განსაზღვრება, უნდა ვიხმაროთ -ზე თანდებული, თუ არ ახლავს, უნდა ვიხმაროთ -ში თანდებული: *მე ვცხოვრობ მელიქიშვილის (ამ, იმ...) ქუჩაზე, მე შევხვდი მეგობარს ლეონიძის ქუჩაზე. უპატრონო ძაღლები ქუჩაში ცხოვრობენ. ქუჩაში ბევრი მანქანა დადის, მაგრამ ქუჩაზე გადავდივარ (გადა- ზმნისნინი ამ შემთხვევაში მოითხოვს -ზე თანდებულს).*

-ზე და -ში თანდებულებით იხმარება არსებითი სახელი ზღვა: *ნელს ზღვაზე ვისვენებდი, ზღვაზე მივდივარ, მაგრამ ზღვაში შევიდა, ზღვაში ცურავს.*

2. -ზე გვიჩვენებს პროცესზე ყოფნას, -ში – ლოკაციას, ადგილს:

მე ვარ გაკვეთილზე – მე ვარ სკოლაში;

მე ვარ ლექციაზე – მე ვარ უნივერსიტეტში;

მე ვარ სპექტაკლზე – მე ვარ თეატრში;

მე ვარ ფილმზე – მე ვარ კინოში.

მე ვარ დაბადების დღეზე (თათბირზე, ნიშნობაზე, გამოფენაზე, კონცერტზე, სხდომაზე, კონფერენციაზე, კონგრესზე, სიმპოზიუმზე, შეხვედრაზე, სამუშაო-ზე, შეჯიბრზე, თავყრილობაზე, მიტინგზე, კრებაზე, შეკრებაზე, ყრილობაზე...). გამოწკლისია *ქორწილი* და *ქელები*, რომლებიც იხმარება -ში თანდებულით – *ვიყავი ქორწილში (ქელებში).*

მე ვარ სახლში (ოთახში, შენობაში, სამზარეულოში, ქალაქში, სოფელში, თბილისში, ქარხანაში, ფაბრიკაში, მინდორში, მანქანაში, ტაქსიში, ნავში...).

3. ორივე გვიჩვენებს მიმართულებას. -ზე გვიჩვენებს წასვლას პროცესზე, -ში – ლოკაციას:

მე მივდივარ გაკვეთილზე – მე მივდივარ სკოლაში.

მე მივდივარ ლექციაზე – მე მივდივარ უნივერსიტეტში.

მე მივდივარ სპექტაკლზე – მე მივდივარ თეატრში.

მე მივდივარ ფილმზე – მე მივდივარ კინოში.

4. ორივე თანდებული გამოიყენება დროის აღსანიშნავად. -ზე თანდებული გამოიყენება ზუსტი (კონკრეტული) დროის აღსანიშნავად, -ში თანდებული კი გამოიყენება დროის გარკვეული მონაკვეთის აღსანიშნავად.

ზუსტი (კონკრეტული) დროის აღსანიშნავად -ზე თანდებული დაერთვის ნუთსა და საათს: *მოვალ ორის თხუთმეტ ნუთზე, ხუთის ნახევარზე (აქ ნახევარში იგულისხმება ოცდაათი ნუთი), ექვს საათზე.*

დროის გარკვეული მონაკვეთის აღსანიშნავად დროის აღმნიშვნელ სიტყვებთან (*წუთთან, საათთან, დღესთან, კვირასთან, თვესთან, თვეების სახელებთან, წელსა და საუკუნესთან*) იხმარება -ში თანდებული: *მოვალ ხუთ წუთში (ორ საათში, სამ დღეში, ერთ კვირაში, სამ თვეში, იანვარში, თებერვალში..., ერთ წელში), ასეთი ადამიანი (ერთ) საუკუნეში ერთხელ იბადება.*

დროის მონაკვეთის აღსანიშნავად ზემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებს თუ ახლავს განსაზღვრება (გარდა რიცხვითი სახელებისა), არა აქვს თანდებული, ანუ მიცემითი ბრუნვა არის თანდებულის გარეშე: *ის ერთ კვირაში ჩამოვა, მაგრამ გასულ (წინა) კვირას არდადეგები გვექონდა; ის ორ წელში დაამთავრებს სკოლას, მაგრამ ის მომავალ წელს დაამთავრებს სკოლას;*

გამონაკლისია *თვე და საუკუნე*: *ის ერთ თვეში ჩამოვა, მაგრამ – ის მომავალ თვეში ჩამოვა;* ასეთი ადამიანი *საუკუნეში ერთხელ იბადება* (იგულისხმება ერთი საუკუნე) – *ის გასულ საუკუნეში დაიბადა.*

მე დავიბადე იანვარში. იგულისხმება დროის მონაკვეთი, მაგრამ *მე დავიბადე 20 იანვარს.* აქ იგულისხმება ზუსტი დრო. ზუსტი დროის აღსანიშნავად გამოიყენება -ზე თანდებული. ზუსტი დროის აღსანიშნავად თვეების სახელწოდებებთან -ზე თანდებული არ გამოიყენება (ზუსტი დროის აღსანიშნავად -ზე თანდებული გამოიყენება მხოლოდ *წუთთან და საათთან*), ამიტომ იანვარი არის მიცემითი ბრუნვის ფორმით თანდებულის გარეშე.

-ში თანდებული ერთვის ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელ სიტყვებს, როდესაც ისინი გვიჩვენებენ დროს, დროის მონაკვეთს: *ეს ფილმი გადაიღეს წვიმაში, ანუ წვიმის დროს* (ასევეა *მოვიდა: ქარში, თოვარში, გრივალში, ქარბუქში, სეტყვაში, ჭექა-ქუხილში...*).

ამ შემთხვევებში -ში თანდებული მაშინაც იხმარება, თუ გვაქვს განსაზღვრება: *ამ წვიმაში (ამ დროს, ამისთანა ამინდში) რამ მოგიყვანა?*

წლის დროებიდან ზამთართან და ზაფხულთან ეხმარობთ -ში თანდებულს, ხოლო გაზაფხულსა და შემოდგომასთან – -ზე თანდებულს. თუ გვაქვს განსაზღვრება, -ში თანდებული არ იხმარება:

ზამთარში ცივა. ამ ზამთარს დიდი თოვლი მოვიდა.

ზაფხულში ცხელა. გასულ ზაფხულს ზღვაზე ვისვენებდი.

გაზაფხულზე თბილა, მაგრამ ამ გაზაფხულზე ციოდა.

შემოდგომაზე გრილა. ამ შემოდგომაზე რთველში ვიყავი.

კვირის დღეებთან თანდებულები არ იხმარება: *ორშაბათს წვიმდა. სამშაბათს ლექციები გავვიცდა. კვირას ექსკურსიაზე ვიყავით.*

5. -ზე თანდებული გამოიყენება შედარებისას.

ნინო თამარზე მაღალია. დათო ლევანზე ბეჯითია. სოსო გიორგიზე ძლიერია.

ანა სალომეზე უფროსია. ოცდაათი მეტია ოცზე. ხუთი ნაკლებია ათზე.

6. ორივე თანდებული იხმარება უბრალო დამატებებთან.

-ზე თანდებულიანი უბრალო დამატება აღნიშნავს საგანს, რომელსაც ეხება ზმნით გადმოცემული მოქმედება. ასეთი „დამატება მოუდის სხვადასხვა შინაარსის ზმნებს, რომელთა შორის ზოგი აღნიშნავს ფიქრს, მსჯელობას, საუბარს, ზრუნვას და სხვ.“ (შანიძე 1948:31) და დაესმის კითხვები: ვისზე? რაზე?

ფიქრობს ოჯახზე. ზრუნავს შვილებზე. დარდობს სამშობლოზე. ნაღვლობს ბებიაზე. ოცნებობს ექიმობაზე. მსჯელობს მხატვრობაზე. ლაპარაკობს ლიტერატურაზე. საუბრობს ამხანაგზე. კამათობს ფეხბურთზე. დავობს პოლიტიკაზე. ჭიკაძეობს მეზობელზე...

-ში თანდებულიანი უბრალო დამატება ჩვეულებრივ არის საწყისი ან აბსტრაქტული სახელი და დაესმის კითხვები: რაში? ვისში ?

დარწმუნებული ვარ გამარჯვებაში (წარმატებაში, მოგებაში, დამარცხებაში...).

7. კურსთან უნდა ვიხმაროთ -ზე თანდებული, კლასთან – -ში თანდებული:

მე ვარ	}	პირველ (მეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე) კურსზე, მაგრამ
შენ ხარ		
ის არის		

მე ვარ	}	პირველ (მეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე...) კლასში.
შენ ხარ		
ის არის		

ის სწავლობს	}	პირველ (მეორე, მესამე...) კურსზე
მე გადავედი		
შენ გადახვედი		
ის გადავიდა		

მე გადავედი	}	პირველ (მეორე, მესამე...) კლასში
შენ გადახვედი		
ის გადავიდა		

8. -ზე და -ში თანდებულები არის იდიომებში:

გულზე გასკდომა – ძალიან გაჯავრება, გაბრაზება, გაშწარება. „...რაღა გულზე არ გავსკდე: დილას აქეთ ამ სიცხეში აქ ვუცდი და ჯერ სამართალი არ გველირსა“ (აკაკი) (ონიანი 1966).

გულზე მოშვება – დამშვიდება, ჯავრის, დარდის გადაყრა, გულს მოფონება. „გურამ ამოიოხრა, თითქო გულზე მოეშვაო და ღიმილითვე მიუბრუნდა ძმას...“ (გ. ნახუცრიშვილი).

ენაზე ადგას – იცის და ვერ მოუგონებია (სიტყვა, სახელი). „შენი სახელი ენაზე მადგია, გულს მანვება წარმოსათქმელად...“ (ნ. ლორთქიფანიძე).

ენაზე არ დაადგება (რამე) – უთქმელად არ ტოვებს (რამეს), წამოსცდება (რამე). „ვიცი, ენაზე არა დაადგება რა“ (გ. წერეთელი).

თავზე საყრელი – ძალიან ბევრი, უხვად. „იმ დროს, როცა გვარდიელებს ყველაფერი თავზე საყრელი აქვთ, ჩვენ თბილი ლუკმა გვენატრება“ (რ. გვეტაძე).

თავზე დატყდომა (რისამე) – უეცრად შემთხვევა (რაიმე არასასურველისა) „აგერ ეს საშინელი ომი დაგვატყდა თავზე, მტერი მოდის და ლენას ყველაფერს“ (ა. ბელიაშვილი).

გულში მოხვედრა (რისამე) – განსაკუთრებულად განცდა (რისამე). „ეს სიტყვა გულში მომხვდა, მაგრამ თავი შევიმაგრე, რადგან გენერალი ამ საყვედურს მე ვერ დამიმინებდა (მ. ჯავახიშვილი).

გულში ჩახვევა (რისამე) – დაფარვა, გულში ჩამარხვა (რისამე) „მაშ კარგიო, – თქვეს მოურავებმა და ჩაიხვიეს გულში – ეხლა კი ჩვენ ვიციტო!“ (აკაკი).

თავში გარბენა (რისამე) – გაფიქრება, უცებ აზრად მოსვლა (რისამე). „ჩვენც რომ არაფერი გვაქვს, მგონი... გაუბრინა მას თავში და ამის შიშმა რეტი დაასხა (დ. კლდიაშვილი).

თავში ბზე უყრია – უჭკუოა, არაფერი იცის. „მაშ თქვენ გგონიათ, მე თავში ბზე მიყრია? არა, ძმობილო, მეც ჩემი ჭკუითა ვცხოვრობ!“ (აკაკი).

ორივე თანდებული დაერთვის მიცემითი ბრუნვის ფორმას და ორივე თანდებულის დართვისას მიცემითი ბრუნვის ნიშანი არა გვაქვს. ორივე თანდებულს თითქმის ერთი და იგივე ფუნქციები აქვს განსხვავებული ნიუანსებით: -*ზე* თანდებული გვიჩვენებს ყოფნას და წასვლას (მიმართულებას) პროცესზე, ხოლო -*ში* გვიჩვენებს ლოკაციას – ადგილზე ყოფნას და ადგილისკენ მიმართულებას. -*ზე* თანდებული გვიჩვენებს ზუსტ დროს, -*ში* თანდებული – დროის მონაკვეთს. ორივე თანდებული იხმარება უბრალო დამატებებსა და იდიომებში.

ლიტერატურა

ონიანი 1966: ა. ონიანი, *ქართული იდიომები*, გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი.

ქირია 2022: ჭ. ქირია, *ქართული ენის პრაქტიკული გრამატიკა*, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი.

შანიძე 1948: ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკა*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

შანიძე 1953: ა. შანიძე, *ქართული გრამატიკის საფუძვლები*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

შარაშენიძე 2013: ნ. შარაშენიძე, *ქართული ენის გრამატიკა, მორფოლოგია*, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბილისი.